

ЗНАЧАЈ ИСИХАЗМА ЗА ИСТОЧНО МОНАШТВО

*Архимандритъ Захарија,
духовник Манастира Свѣтої Јована Крстѣишеља,
Есекс, Велика Бриѣанија*

ИСИХАЗАМ – СРЦЕ ПРАВОСЛАВНОГ ПОДВИЖНИЧКОГ ПРЕДАЊА

Исихазам није систем православног мистицизма, већ исцрпно учење и теорија целокупне „велике тајне побожности“¹, коју је Христос открио својим присуством на земљи. Подвижништво исихазма је нешто најсветије, најсавршеније што постоји у православном предању.

¹ Види: 1. Тим. 3, 16.

У православном предању, исихазам се никада није посматрао као циљ сам по себи или као средство за стицање благодати, већ као начин за проналажење и очишћење срца, усредсређивање пажње и чување сећања на Бога. Другим речима, исихастичка молитва је средство заједничарења и сједињења са живим и личним Богом.

Многи се често питају: како је могуће избећи грех у наше време, када смо са свих страна окружени искушењима? Шта год чујемо или видимо око себе, води нас директно или индиректно у грех. Ипак, кроз заповест о трезвењу Господ је наоружао свој народ непобедивим оружјем. *Бдише и молише се да не њагнеше у најаси.*² А и устима свог апостола, Он у неколико речи каже: *Защо ојасавши бедра разума својега, будише њрезвени, сасвим се надајше благодати која ће вам се донети откривењем Исуса Христа.*³

Пажња трезвеноумног човека окренута је ка унутра. Обделавањем трезвеноумља, човек негује светло место у свом срцу, где ум бива привучен и налази свој покој. Сходно томе, утисци примљени путем чула не остављају дубоке трагове и ране у уму и срцу. Зато је учење о исихазму посебно значајно за наше време.

Исихазам означава победу човека над својим страстима, чак и над космичким злом, када Дух почива у ложници његовог срца. То је подвижнички труд двоструког карактера: с једне стране, подразумева остављање, одбацивање и одбијање, а с друге – присвајање, узимање и примање пуноће. Нико не може ступити у тихо пристаниште безмолвија, без претходног „пребивања са Христом у Његовим искушењима“⁴, узлажења на крст заједно са Господом, те постајања сасвим мртвим за овај свет, како би васкрсао заједно са Христом и постао причасник пуноће Његовог живота.

Мученици су у једном тренутку пркосили претњи смрти ради љубави Божије, примили венац спасења и славе, те победоносно ушли у Царство небеско. Али, свакодневно мучеништво подвижника исихаста, који деценијама непрекидно у својим грудима ограничавају ум, који се не може ограничити, призивајући Име Господње – неописиво је и непојмљиво очима других људи.

Непрестано пребивање ума у срцу изискује велико стрпљење и далеко од тога да је пасивно. Оно претпоставља потпуно распеће човека. Захтева да он увек на свом телу носи *ране Господа Исуса*⁵, да буде „пријатељ Крста“, те да у грудима носи обрезање срце, рањено несавладивим, али у исто време светлим и слатким болом.

² Мт. 26, 41; види: Мт. 24, 42; Мк. 13, 35; Мк. 13, 37; Мк. 14, 38 и Лк. 12, 37.

³ 1. Пт. 1, 13.

⁴ Види: Лк. 22, 28.

⁵ Гал. 6, 17.

Корени исихазма потичу из Старог Завета – већ у Књизи Постања каже се да људи почеше *̀призива̀ти име Гос̀одње*⁶. Сам Бог је свом изабраном народу указао на исихазам као на пут истинског богопознања и богоопштења, дајући заповест: *О̀ш̀очинѝше, и п̀озна̀ше да сам ја Бо̀*.⁷ Божанским визијама пророка и праведника, као што су Мојсије и Илија, претходило је ћутање и молитва Богу. Пресвета Богородица пребивала је у Светињи над светињама у исихастичкој молитви и изучавању Писма. У жару ове молитве Она је примила натприродну поруку Јеванђеља и у утроби зачала Једног од Тројице, Господа Исуса.

За време свог живота на земљи, сам Господ се, дајући нам пример, повлачио у пуста места на молитву. Како би Његово дело носило печат Очевог благослова, Он се нарочито пред своју страшну жртву у тишини повукао у Гетсиманију и молио са таквом напрегнутошћу, да је Његов зној био попут капи крви. Пре него што је устао из мртвих и „све испунио својом светлошћу“⁸, почивао је три дана у гробу и „свако земаљско тело је ћутало“⁹. Дух Свети је дошао на свет када су се ученици једнодушно молили у тишини.

Чињеница да је човек створен по образу и подобију Божијем не открива само човеково порекло, већ и величанствен циљ за који је био предодређен пре настанка света: да постане мали бог по благодати, без почетка и краја, да постане обиталиште Божије.

Човек је створен *веома добар*, али не и савршен. Бог га је саздао као слободно биће, како би могао у себи да носи потенцијал савршености. Према томе, будући да је човек обдарен слободном вољом, Богу је „потребна“ његова сарадња, како би свом разумном створењу подарио савршен дар.

Човек је у Рају непосредно од Бога примио Његов дах, прву порцију Светога Духа. Пре пада човек је био целовит, поседовао је чудесно јединство читавог свог бића. Није било греха, ни уздаха, нити болести и свакако, није било ни смрти. Обдарен духовном, умном силом, човек се наслађивао блаженством созерцавања Бога, имајући свој ум непрестано усмерен ка свом Творцу и Оцу. Односно, његов ум био је сав сабран као сноп светлости и сједињен са центром људског бића, са срцем.

Као последица пада, наступила је трагична раздјељеност на свим нивоима. Небо се одвојило од земље, човек од свог извора живота, од Бога; човек се одделио од свог ближњег, а и човекове силе разделиле су се једне од других. Његов ум и његово срце били су подељени и расцепкани. Човек је изгубио Дух Божији, а светски дух, загађен луциферском енергијом, подмукло се увукао у његову душу.

⁶ Пост. 4, 26.

⁷ Пс. 45, 11.

⁸ Види: Пасхални канон.

⁹ Види: Херувимска песма Велике суботе.

У човековом уобичајеном стању након пада, које се назива природним, а у ствари је потпуно противно природи, ум је расејан по читавој творевини ношен ветровима маште. Одвојен од срца, свог упоришта, ум постаје плен маште. Када се разбукта, она покреће ум ка грешним жељама и свету који га окружује. Свети Софроније примећује: *Што је човек удаљенији од Бога, то је и мишљење његово раздробљеније, нецелосније, а његова духовна преживљавања несијурнија и бесјокојнија.*¹⁰ *Свети човечије воље и уобразиље јесте свет „привидних“ истина. Овај свет (воље и уобразиље) заједнички је и човеку и њалим демонима, и зато је уобразиља сироводник демонске енергије.*¹¹ У овом болесном стању човек може бити доведен у искушење самообожења.

Сврха исихастичког подвижништва је да најпре уједини раздвојене човекове силе и исцели његове ране, како би достигао савршену меру, коју захтевају две највеће заповести – љубити Бога свим својим бићем и ближњег као самога себе. У суштини, оно има за циљ да човека учини Божијим обиталиштем, јер уколико Господ не дође да се настани у њему, човек „не може чинити ништа“; немогуће му је да испуни натприродну заповест целовите љубави према Богу и ближњима, а нарочито заповест о љубави према својим непријатељима.

Свети Григорије Палама говори о кружном кретању ума. Први покрет је последица пада, одвајање ума од срца и његово расејавање у створени свет.

Други покрет се врши враћањем ума од створеног света ка човеку и силаском ума на своје право место, у срце. Једна добра помисао мења правац ума и окреће га ка унутрашњости. На пример, у причи о блудном сину, сећање на очев дом довело је до тога да млађи син *дође себи*¹². Ипак, ма колико се подвижник трудио, сједињење ума и срца не може се постићи вештачким средствима и напорима, без помоћи благодати Божије.

На крају, трећи и савршени покрет постиже се када се ум и срце сједине и незауостављивим замахом окрену ка Богу. Тада ум, као свештеник пред својим олтаром, влада свим силама душе и тела, управљајући их ка Господу. Свети Софроније назива молитву са сједињеним срцем и умом „нормалним религиозним стањем људског духа које желимо, тражимо и даје нам се свише“¹³.

Срце „старог човека“ који није поново рођен Духом, погребено је у телу, без духовног и умног осећаја. Он спава, попут неких гмизаваца и животиња у стању летаргије. Све док човек живи у овоме свету, поробљен сопственим страстима и пристрашћима, срце му се све дубље и дубље

¹⁰ Архимандрит Софроније, *Старац Силуан* (Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 1998), 230.

¹¹ *Исто*, 142.

¹² Лк. 15, 17.

¹³ Види: Архимандрит Софроније, *Старац Силуан*, 123.

закопава. Окови га гуше и држе у ропству. Једини начин да оно оживи јесте призивање божанственог Имена.

Исиахзам значи да човек одржава стални контакт са енергијом Божијом¹⁴ кроз непрестано призивање спасоносног Имена Господа Исуса. Име Господње дато је човеку откровењем и носи енергију Онога Кога човек призива. Када се ум настани у срцу призивањем божанског Имена, ова енергија се такође преноси на целог човека. Тада се „силан ветар“ подиже у души. Срце доживљава земљотрес и оно се скрушава. Али, за овим земљотресом следи лагани поветарац утехе Духа Светога.¹⁵

Човек најпре окуша мир у својим мислима, што отвара простор за друге дарове. Потом се учи смирењу, које зачиње и подржава сваку врлину и савршенство. Благодат тада влада, уједињујући и исцељујући све силе душе, које сада служе једној природној страсти – божанској љубави. Човек је *пошћуно*¹⁶ освећен *речју Божијом и молишвом*¹⁷ „у Његово Име“¹⁸.

Као што кокошка стрпљиво седи на својим јајима и излеже их, тако и ум „излеже“ Име Господа Исуса у срцу. Енергија Имена се постепено накупља, док не достигне пуноћу која изазива снажну експлозију у души. Човек тада читавим својим бићем бива ухваћен у други свет. Већ из овог живота види *Царство Божије да је дошло у сили*¹⁹. Штавише, он сам улази у њега.

Да би предузео натприродни и наткосмички подвиг безмолвија, човек мора бити обузет љубављу Божијом до те мере, да не допусти ма и једној страни помисли да уђе у његово срце и ужарену пећ у његовим грудима учини млаком. Штавише, ако огањ божанске љубави не захвати читаво његово биће, ако његово срце није скидано а његово биће није прободено наткосмичким болом покајања, страст унија ће га ускоро оборити у пустињи, те ће се наћи у великој невољи. Почеће да обрађује баште и гради келије, али ће изгубити суштину исихастичког пута, и његов живот ће престати да се „уздиже на крилима божанске љубави“²⁰.

Уколико Бог не припреми и не ојача човекову природу, људски ментални склоп не може поднети стање исихије. А према искуству апостола, који изјављује: *Када сам слаб, онда сам силан*²¹, оно што даје снагу човековој природи јесте распеће, добровољно умртвљивање и сузе покајања.

¹⁴ Свети Григорије Палама, „Друга тријада. Слово у одбрану светих исихаста прво од потоњих“, у *Слова у одбрану светих исихаста* (Нови Сад: Беседа, 2012), 243.

¹⁵ Види: 1. Цар. 19, 11–12.

¹⁶ 1. Сол. 5, 23.

¹⁷ 1. Тим. 4, 5.

¹⁸ Види: Јн. 16, 23–24.

¹⁹ Мк. 9, 1.

²⁰ Види: Степена, глас 5.

²¹ 2. Кор. 12, 10.

Духовни плач обрезаје срце. И као што у Старом Завету нико није могао бити припадник изабраног народа Божијег без обрезања тела, тако се и у доба Новог Завета човек не може сматрати удом Тела Христовог без духовног обрезања срца.

Плач се рађа из самоукоревања. Према Оцима, самоукоревањем човек подражава страдање распетог Христа и иде Његовим путем. „Онај ко добровољно укорева самога себе, својевољно хита ка страдањима Христовим“.²² Ако човек сломи руку, његов ум се прилепљује болном уду. Он то не може заборавити ни за тренутак. Тако исто и бол нанет обрезањем срцу самоукоревањем привлачи ум к себи. Самоосуђивање се показује као свемоћно оружје у рукама делатеља побожности. Свети Силуан, тај неуморни и храбри прегалац духовног плача и покајања, даје следећи савет: *Ако ти се и сам сајана јасно покаже и ојали те својим оињем и покуша да ти зајлени ум, ојети се не бој, већ се храбро нагај у јомоћ Божију и јовори: „Ја сам јори од свих“. Тага ће ђаво ојићи од тебе.*²³

Свети Силуан не препоручује да хришћанин почне са молитвом брзо, са жаром и напрегнуто, нити препоручује безбројне метаније и друге мукотрпне подвижничке трудове. Једноставно указује да пут који води до победе, чак и *јрошиив духова злобе у јоднебесју*²⁴, јесте да човек постави себе испод сваке твари и сматра себе недостојним призивања великог, чудесног и најсветијег Имена, које му је дато ради његовог спасења; Имена које су светитељи призивали са великим страхом, додајући: „Не осуди мене, Христе, и у ад ме не прогнај, не спуштај душу моју у дубину смрти, јер смелости, ипак, имам да призивам Име Твоје, ја гнусан, оскрнављен и сав у нечистоти.“²⁵

У суштини, подвижник не може сачувати узвишено духовно стање које доноси исихастичка молитва, уколико не настоји да подражава *христјолико смирење*, уколико не корача по ивици очајања и не држи свој ум у пламену ада. И најнезнатнија помисао гордости или сујете отвара врата непријатељу, који разјарено продире и пустоши му срце. Из овог разлога је Свети Софроније говорио како је, док је био монах на Светој Гори, примећивао да се према исихастама поступало „са извесним омаловажавањем“. Када би посетили манастир, били би примљени и добили би неке намирнице, али нико ниједном приликом није изразио дивљење њиховом начину живота, а свакако им се нико није обратио речима хвале.

²² Свети Петар Дамаскин, „Слово десето – О смирењу“, у *Подсетник пустињског трезвоумља* (Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 1993), 125.

²³ Архимандрит Софроније, *Старац Силуан*, 353.

²⁴ Еф. 6, 12.

²⁵ Види: Свети Симеон Нови Богослов, „Химна XXV“, у *Химне Божанствене љубави* (Цетиње: Светигора, 1995), 153.

Што је духовни бол оштрији, ум је силније заплењен, спушта се у дубоко срце и бива усидрен тамо где лежи извор бола. Свети Григорије објашњава да од ове тачке молитва проналази свој ритам. Ум је враћен на своје првобитно место господара дома и тако је цело човеково биће исцељено и живи ангелоподобно, служећи и прослављајући Господа. Разумски или мисаони део душе је сада заузет трезвеноумљем. Њен желатељни или раздражајни део обузет је жеђу за Богом, док њен страсни део захвата огањ божанске љубави.

Када Бог обасја сву таму у срцу, то не значи да је човек већ достигао савршенство. Он је задобио релативну чистоту која му омогућава двоструко виђење: непорочан приказ Светиње над светињама и гнусан приказ свог унутрашњег света. Тада почиње истинско покајање. Човек се каје, јер увиђа са каквом га је намером Бог створио – да буде потпуно прожет светом Светлошћу и постане почивалиште Његовом Духу. Таквом покајању нема краја, јер ће се крај дати само у Царству Божијем. Тада ће се и човек саобразити Светлости Божијој, „јер ће Га видети као што јесте“²⁶. *Бої је свейлосї, и шїаме у њему нема никакве.*²⁷ Са таквим очекивањем у садашњем животу, верујући хришћанин *очишћава себе, као шїо је Он чистї*²⁸.

У поетском одломку, који пет пута понавља у својим списима, Свети Григорије изражава срж искуства Цркве, које поседују свети: *А када Дан осване и Даница се роди у срцима нашим, ѿо речима врховної айосшїола, онда, ѿрема оним ѿророчким речима, истїински човек излази на истїинско дело своје и, корисїећи се свейлошћу, усїиње се ѿуштем или усходи ка вечној їори; ѿмоћу шїе свейлосїи – каквої ли чуда! – ѿосїаје сїособан да види надсвейске сївари, не одвајајући се ѿришом од машерије која је у ѿочейку сїворена заједно са њим. Јер, он се не усїиње на замишљеним крилима ума, који увек шїумара као да је слей и не ѿоїрима шїачно и незаблудно ѿоимање ни о ономе шїо је недосїуїно чулном ѿоимању ни о ономе шїо надилази умно ѿојмљива бића. Он се, наиме, усїиину усїиње неизрецивом силом Духа и духовним и неизрецивим ѿримањем неизрецивих речи, шїе шїако види оно невидљиво. На шїај начин, он се у ѿошїуносїи ѿредаје чудесном созерцању, ѿа и сам шїакав ѿосїаје; но, ако и није шїамо ѿрисушан и ако се усаїлашава са неуморним химноїојцима, шїиме шїо је усїиину ѿосїао анђео Божији на земљи и шїо је са Њим сјединио сваку врсїу шїворевине, сада он, који заједничари у свему, задобија заједничарење и у ономе шїо је изнад свеїа, односно ѿосїаје истїинска икона.*²⁹

²⁶ Види: 1. Јн. 3, 2.

²⁷ 1. Јн. 1, 5.

²⁸ 1. Јн. 3, 3.

²⁹ Свети Григорије Палама, „Пречасној монахињи Ксенији“, у *Аскетски списи* (Нови Сад: Беседа, 2015), 284–285.

Човек који се успео на „вечне планине“ и који сагледава „надсветске ствари“, почиње да бива увођен у тајну познања Бога. И било „у телу или ван тела“, има само један задатак: као анђео Божији на земљи, постаје „дух за служење, који се шаље да служи онима који ће наследити спасење“³⁰. Својом молитвом он обухвата свако створење и својим заступништвом га приноси Богу. Тада постаје *царско свештенство*³¹, истински свештенослужитељ, посредник између Бога и творевине, истински образ Божији.

³⁰ Види: Јевр. 1, 14.

³¹ 1. Пт. 2, 9.